

НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Мороз Л. І.
Яковенко С. І.

Проблема захисту прав дітей і виконання батьками обов'язків щодо виховання власних дітей, на превеликий жаль, не тільки зберігає в Україні свою актуальність, а й набуває нової гостроти через значне майнове розшарування громадян. Отже, перед юридичною наукою й практикою постає завдання врегулювання батьківських обов'язків у нових умовах, коли половина сімей розпадається, батьки часто зайняті зароблянням грошей (інколи - працюючи за кордоном чи на двох робочих місцях), не мають можливості приділяти своїм дітям достатньо часу, витратити на розвиток дітей чималі кошти без належної підтримки від держави.

Малозабезпечені батьки, наприклад, матері-одиначки, отримують державну матеріальну допомогу на утримання дітей, але нещодавно виникли питання: "Чи завжди отримані кошти витрачаються на дітей, чи вистачає дитині уваги, ніжності, батьківської любові?" У неповній сім'ї любові та злагоди може бути більше, ніж у формально повній, але "хворій" на егоїзм.

У зв'язку з цим важливо закріпити в правових нормах обов'язки батьків, гарантії їх дотримання, зокрема шляхом державної підтримки соціальних стандартів утримання дітей і належного виконання батьківських обов'язків.

Варто зазначити, що проблеми, пов'язані із забезпеченням прав і свобод дітей, розроблялись і раніше. Зокрема, в останні роки в Україні захищено низку дисертацій (М.А. Баймуратова, В.В. Вітвицької, С.Г. Киренка, А.В. Ландіної, Л.В. Левицької, Н.В. Плахотнюка, О.П. Рябчинської, Н.С. Юзікової та інших), присвячених проблемам запобігання посягань на права та інтереси дітей, на можливості для повноцінного розвитку, недопущення їх експлуатації, вчинення проти них правопорушень і злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі юридичної психології, педагогіки та соціальної роботи дозволяє констатувати наступне. Перше десятиліття ХХІ століття Організація Об'єднаних Націй проголосила міжнародним десятиліттям культури, не насильства й миру в інтересах дітей планети, інформування та просвіти широких верств населення про права дітей з метою підвищення обізнаності суспільства, сприяння формуванню цінностей і установок, що стосуються дотримання прав дитини.

Питання охорони прав дитини в усьому світі визнаються пріоритетними, оскільки діти є найбільш уразливою категорією населення, неспроможною самотійно захищати себе. Незаконна торгівля дітьми, викрадення, економічна й сексуальна експлуатація, примушення до жебракування є повсякденною реальністю в багатьох регіонах. У всьому світі мільйони дітей зайняті працею, яка перешкоджає їх розвитку, завдає шкоду здоров'ю й психічному стану та навіть загрожує їх життю.

До недавнього часу проблема захисту прав дітей не розглядалася на міжнародно-правовому рівні, а вирішувалися на рівні сім'ї, місцевому й національному рівнях. Захист прав дитини значною мірою зумовлюється тим, наскільки суспільство поінформоване про права дітей і про механізми їх реалізації та захисту.

В Україні на сьогодні створено законодавство, яке регулює питання протидії безпритульності та бездоглядності - Закон "Про соціальний захист осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклуван-

ня". Він встановлює основні гарантії законних інтересів дитини, передбачених конституцією України, з метою створення правових, соціально-економічних умов для реалізації законних інтересів дитини. Закон виділяє особливу категорію дітей, які потребують посиленого захисту державних органів, та дітей, які знаходяться у важкій життєвій ситуації. Діти-сироти, соціальні сироти та приховані соціальні сироти відносяться до групи ризику. Закон передбачає для дітей, які знаходяться у важкій життєвій ситуації, необхідність забезпечення соціальної адаптації й соціальної реабілітації, вводить поняття соціальних служб для дітей, що здійснюють соціальне їх обслуговування, соціальну підтримку, надають соціально-побутові, медичні, психолого-педагогічні, правові послуги, матеріальну допомогу.

Державні соціальні стандарти й нормативи встановлюються щодо мінімального матеріального забезпечення, витрат на харчування, одяг і взуття, мінімального стандарту щомісячного утримання таких дітей та осіб з їх числа за умови навчання у вищих навчальних закладах (до досягнення ними 23-річного віку або до закінчення відповідних навчальних закладів); мінімального стандарту медичного обслуговування; мінімального стандарту грошового забезпечення батьків-вихователів, прийомних батьків.

З огляду на викладене, метою цієї статті є обґрунтування можливості й доцільності нормативного визначення потреб та інтересів дітей, які мають батьків і виховуються в родині, їх експертної оцінки (при вирішенні певних правових питань), встановлення соціальних стандартів щодо утримання дітей та поведінки з ними батьків.

Моніторинг стану дітей в Україні дає підстави констатувати наявність позитивних тенденцій: зростання народжуваності дітей; зниження смертності та захворюваності дітей віком до 1 року; зниження кількості померлих до досягнення 18 років; збільшення чисельності дітей, всиновлених громадянами України; суттєве зростання кількості прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу; зменшення кількості злочинів, скоєних дітьми й, відповідно, зменшення засуджених дітей (за виключенням злочинів у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин).

Щодо негативних тенденцій, можна назвати такі: зростання рівня захворюваності дітей віком до 18 років, зокрема чисельності ВІЛ-інфікованих і дітей, хворих на СНІД, поширення алкоголізму, наркоманії та токсикоманії, нервово-психічних захворювань дітей; збільшення кількості дітей-інвалідів і зменшення кількості дітей пільгових категорій, оздоровлених у літніх таборках і санаторно-курортних закладах; суттєве зменшення кількості загальноосвітніх, професійно-технічних і позашкільних закладів (більше, ніж на тисячу), брак місць у дошкільних закладах; збільшення чисельності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; зростання дитячої бездоглядності та безпритульності, бродяжництва й жебрацтва [2].

На порядку денному - реалізація положень Загальнодержавної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року (від 05.03.2009 р. № 1065-VI).

У сфері охорони дитинства впродовж останніх років

проголошена низка державних цільових соціальних програм. Однак більшість заходів, передбачених у цих програмах, залишаються нереалізованими або реалізовані лише частково через брак бюджетного фінансування; через відсутність скоординованих дій виконавців програм з різних відомств і недостатню участь у їх реалізації органів місцевого самоврядування; відсутність моніторингу результатів виконання програми, посилення відповідальності державних службовців за саботаж цих чисельних, але не ефективних державних програм.

Соціально-правовий захист дітей в Україні ще не відповідає міжнародним нормам і потребам сьогодення. Низький рівень поінформованості щодо юридичних і правових аспектів захисту прав дітей, недостатність законодавчо визначених і закріплених на практиці механізмів його здійснення, не відрегульована система контролю як за діяльністю батьків чи осіб, які їх замінюють, так і державних органів, призводить до неефективності в діях державних структур, а тому й неналежного забезпечення майнових прав дітей на місцевому рівні. Це вимагає вдосконалення системи захисту майнових прав дітей та відповідного нормативно-правового закріплення.

Як кажуть, "батьків не обирають" і, на жаль, деякі з них частково або зовсім не приділяють уваги своїм дітям, не піклуються про їх здоров'я, добробут і розвиток, а цікавляться виключно грошовою допомогою, яку надає держава при народженні дитини. Доречно згадати й про формально благополучних батьків, які розбещують дітей- "мажорів", потурають усім їх бажанням.

Інститут сім'ї має давню історію, у різні часи та в різних країнах він набував специфічних соціальних і культурних відмінностей. Цей процес продовжується й дотепер, породжуючи нові види сімей - гостьові, одностатеві, такі, що утворилися "на уламках" сімей, що розпалися тощо. Сімейні відносини досліджують науковці, в її інтересах з'являються нові напрями практичної діяльності - сімейний лікар, психолог-консультант, соціальний працівник, адвокат, який захищає інтереси окремої особи чи цілої родини тощо.

Згідно з Сімейним Кодексом України створити сім'ю може будь-яка людина, яка досягла відповідного віку або народила дитину. А як щодо готовності виконувати відповідні обов'язки та використовувати набуті права?

Проблема підготовки до сімейного життя постає не тільки як проблема вікової фізіології, соціальна чи правова, а й психолого-педагогічна. У кінці 70-х років минулого століття в школах намагалися ввести предмет "Етика і психологія сімейного життя". В органах реєстрації громадського стану з бажаними створити сім'ю проводилися заняття з питань планування сімейного бюджету, сексології та планування народження дітей, гендерного порозуміння. Але ці зусилля зійшли нанівець, адже під час світової економічної кризи труднощі з'являються скрізь - в економіці й політиці, на підприємствах і в сім'ях.

Про кризовий стан сім'ї свідчать дані про надзвичайно велику кількість абортів серед українських жінок, матерів-одиначок, розлучень (кількість яких в Україні, порівняно з 90-ми роками минулого століття, зростає майже удвічі).

В останнє десятиріччя функції родини істотно змінилися. У сучасних сім'ях відсутній чіткий розподіл ролей за статевою ознакою. Обоє з подружжя працюють, що робить їх більш незалежними одне від одного. Разом з цим, молоді люди, які вступають у шлюб, досить часто не розуміють сутність сім'ї, психологічно не готові до серйозних довготривалих стосунків, не готові обмежувати власну волю й рахуватися з інтересами інших.

За оцінкою фахівців, зараз розпадається кожний другий шлюб. Аналіз причин розлучення виявив його

причини: матеріальні, побутові проблеми - 18,79 %; послаблення цінності сім'ї для сучасного покоління - 17,45 %; алкогольна чи наркотична залежність одного з подружжя - 16,55 %; психологічна несумісність - 14,09 %; монотонність подружнього життя - 9,62 %; нове кохання - 10,07 %; відсутність дітей - 4,47 %; інше - 8,96 %.

Щодо наслідків розлучень, то насамперед слід сказати, що подружжя, яке розірвало близькі стосунки, переживають глибоке емоційне потрясіння, втрачають відчуття самоповаги, захищеності й стабільності. У цей критичний період життя люди значно гірше справляються з повсякденними проблемами, хворіють, зловживають лікарськими й нелікарськими психотропними препаратами. Психологи довели, що депресія, пережита дитиною після розлучення, може бути більш важкою й довгою, ніж у разі смерті чоловіка чи дружини й мати дуже негативні віддалені наслідки [3].

Розлучення негативно впливає на матеріальний добробут і психічний стан дітей, на демографічну ситуацію в країні, адже майже 80 % всіх розлучених мали одну дитину або були бездітними. Сім'ї, які утворюються на уламках зруйнованих сімей, досить часто виявляються неблагополучними.

З метою зменшення розлучень в Україні можна використати закордонний досвід укладання шлюбної угоди, у кризових сімейних періодах звертатися до сімейного психолога-консультанта. На жаль, в Україні така практика не є поширеною. З іншого боку, далеко не кожна сім'я заслуговує на те, щоб її зберегти будь-якою ціною, - краще розлучитися, ніж жити в атмосфері відкритого чи прихованого домашнього насильства, у дисфункціональній сім'ї, яка неспроможна виконувати свої головні функції.

Вважається, що основні функції сім'ї - репродуктивна, економічна, виховна, комунікативна, з організації дозвілля та відпочинку та ін. Між ними існує тісний взаємозв'язок, взаємопроникнення й взаємодоповнюваність.

Стимуляція народження дітей шляхом надання матеріальної допомоги має свої результати, в останні роки кажуть про покращання демографічної ситуації, подолання явища депопуляції (коли смертність перевищує народжуваність).

Матеріальне неблагополуччя сім'ї часто штовхає батьків до пошуків додаткового заробітку. За даними органів державної влади, в Україні близько 200 тисяч неповнолітніх проживають без батьків через їх тимчасове працевлаштування за кордоном. Водночас наголошується на тому, що в Україні поки не існує загальнонаціональної бази даних про трудових мігрантів, які часто працюють за кордоном нелегально. Якщо взяти до уваги дані Євростату, то Україна посідає перше місце в Європі за кількістю емігрантів. А якщо взяти до уваги структуру української імміграції, то вона майже на 80 % складається з жінок, і це найвищий показник серед іноземних громад. Середній вік українок, які працюють за кордоном, перевищує 40 років. Як правило, ці жінки мають дітей, яких залишаються жити в Україні. Так виникають транснаціональні родини й проблема дітей-безбаченків, яких при живих батьках виховують бабусі й дідусі.

Витрати часу на покращення матеріального стану сім'ї (заробляння грошей) призводять до скорочення часу на спілкування з власними дітьми. Взаємини дорослих і дітей є не тільки засобом підтримки контактів, а й своєрідним, досить дієвим методом виховання - виховання спілкуванням.

Причиною того, що батьки дуже рідко проводять дозвілля разом з дітьми, є не лише брак вільного часу (хоча цей показник досить високий), а й невміння його організувати: більшість батьків віддають перевагу перегляду телевізійних передач, спілкуванню з друзями, зводячи

контакти з власними дітьми до мінімуму. Звуження кола спілкування, спільних занять, їх одноманітність збіднюють виховний потенціал сім'ї, негативно позначаються на взаєминах. Не маючи можливості приділити дітям достатньо уваги, здійснювати належний догляд, батьки тим самим звільняють місце для впливу на дітей для інших, інколи сумнівних авторитетів, зростає вплив "вулиці".

Варто зазначити, що соціально-психологічний розвиток дитини відбувається переважно шляхом наслідування, копіювання поведінки батьків у сім'ї. Відповідно, якщо в сім'ї має місце жорстоке поводження, алкоголізм, наркоманія батьків, то дитина засвоює зразки такої анти-соціальної поведінки, чим провокує розвиток схильності до уязвленості й девіантної поведінки.

Проблема належного батьківського піклування й виховання є найбільш суттєвим фактором переходу дитини в стан бездоглядності, а згодом - безпритульності. До речі, проблеми всередині родини можуть посилюватися вживанням дітьми наркотичних речовин, перебуванням батьків у в'язниці чи їх заняттям у секс-бізнесі. Будь-яка з цих причин може спричинити нову, у результаті - дитина намагається вирватися з цього кола через втечу на вулицю.

Для оцінки виховного потенціалу сім'ї важливо зрозуміти, чи спроможна вона виконувати свої головні функції, яких, за підрахунками вчених, 12-15. Якщо ні, то така сім'я вважається дисфункціональною.

Найчастіше фахівці виділяють такі типи дисфункціональної сім'ї:

проблемні, де немає порозуміння між членами сім'ї;

конфліктні, де члени сім'ї незадоволені своїм сімейним життям і тому ці сім'ї є нестабільними й педагогічно дуже слабкими;

соціально неблагополучні, в яких культурний рівень подружжя є низьким, поширене пияцтво. Діти-вихідці з цих сімей найчастіше складають основний контингент важковиховуваних, педагогічно занедбаних підлітків;

дезорганізовані сім'ї, де панує культ сили, страху. Кожний член сім'ї живе сам по собі, відсутні адекватні взаємини;

сім'ї з низьким рівнем добробуту й поганими житловими умовами;

сім'ї з поганими медико-санітарними умовами;

неповні сім'ї;

сім'ї, де один з батьків хворий або інвалід [1].

У таких сім'ях, як правило, зовнішні конфлікти не спостерігаються, але поступово відбувається фактична втрата впливу батьків на підлітка. У дітей із дисфункціональних сімей частіше, ніж в інших, зустрічається порушення продуктивного спілкування з однолітками; неадекватна самооцінка, відсутність схильності до самоаналізу, соціально-психологічної адаптованості; нерозвиненість почуття емпатії; виникнення різного роду девіацій.

Обов'язки батьків щодо виховання й розвитку дитини висвітлені в ст. 150 Сімейного кодексу України. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Батьки зобов'язані поважати дитину. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання дитини, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

За невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей батьки можуть бути притягнені до

різних видів відповідальності: адміністративної (ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення ("Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей")); цивільно-правової (ст. 1178-1183 ЦК України); сімейно-правової (ст. 164 "Підстави для позбавлення батьківських прав"); кримінальної (ст. 166 КК України ("Злісне невиконання обов'язків із догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування")). Неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей означає бездіяльність, у результаті якої обов'язки по вихованню виконуються неякісно, не в повному обсязі. Наприклад, схвалюється здійснення підлітком антигромадських вчинків, прищеплюються погляди, установки, що схвалюють жорстокість, агресивність, ненависть, неповагу до закону; створюються умови, які загрожують життю та здоров'ю неповнолітнього; мають місце постійні конфлікти з дитини з будь-якого приводу чи без нього.

Жорстоке поводження з неповнолітніми може проявлятися в здійсненні батьками фізичного або психічного насильства щодо них або в замаху на їх статево-недорослість, а також у застосуванні недопустимих методів виховання (грубе, зневажливе ставлення, що принижує людську гідність, образи або експлуатація дітей).

Службами у справах дітей, спільно з працівниками органів внутрішніх справ, систематично здійснюється контроль щодо забезпечення виконання законів України щодо захисту прав дітей, протидії жорстокому поводженню, експлуатації дітей, втягуванню їх у жебрацтво, вживання алкоголю чи наркотиків, статево розбещення, вчинення злочинів тощо.

Згідно зі ст. 155 Сімейного Кодексу України здійснення батьківських прав і виконання батьківських обов'язків має ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Проте зрозуміти, у чому полягають інтереси дитини, не просто. Тут варто розглянути чотири категорії сімей, залежно від відповіді на питання: чи можуть і чи хочуть батьки належним чином виконувати батьківські обов'язки?

Найкраща відповідь - 1) можемо й хочемо, маємо необхідні для цього знання, уміння, час та кошти...;

2) мабуть, що можемо, але не дуже хочемо... Така зовнішньо (до певного часу) благополучна сім'я насправді є дисфункціональною, проте виявити це вдається тільки тоді, коли діти починають порушувати закон. Таким сім'ям важко допомогти через несприйняття ними допомоги;

3) хочемо, але не можемо - через різні об'єктивні й суб'єктивні причини. Така сім'я не проти отримати допомогу, але не завжди розуміє, яка допомога насправді потрібна, інколи намагається перекласти вирішення своїх проблем на інших. У таких випадках допомога має бути адресною, дозованою (обмеженою необхідним), так, щоб не формувати "рентні" установки, спрямовані виключно на споживання;

4) сім'я, яка не хоче й не може виконувати свої функції. Жаль, що вона була утворена, шкода, якщо в ній були народжені діти, а інколи й багато дітей, але якщо така сім'я не може скористатися державною допомогою, допомогою фахівців, громадськості, то до батьків необхідно застосовувати засоби примусу, а якщо й це не допоможе, позбавляти їх батьківських прав. Подальша доля дітей з таких сімей - тема для окремого розгляду.

Суперечність інтересів батьків і дітей може бути встановлена органами опіки та піклування. Тут можливо декілька варіантів. По-перше, призначення представника для захисту прав і інтересів дитини, який би здійснював функцію нагляду за дотриманням прав дитини. По-друге, позбавлення батьківських прав або відібрання дитини в

батьків без позбавлення батьківських прав. Але чи може чужа людина замінити рідних? Відомо багато випадків, коли батьків позбавляли прав на дитину, але не позбавляли дитячої любові. Більшість втеч з інтернатів має за мету зустріч з матір'ю, з батьками, якими би "поганими" вони не були [3].

Пріоритет інтересів дитини над інтересами батьків закріплений у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. У розвинених країнах вивчення умов розвитку й інтересів дітей покладають на психологів, офіцерів служби пробачії, яку вже давно намагаються створити в Україні, але поки що безуспішно.

Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для притягнення їх до відповідальності, встановленої законом. Як відомо, цивільно-правова відповідальність за неналежне виховання проявляється у формі відшкодування батьками шкоди, завданої їх малолітньою або неповнолітньою дитиною в разі відсутності в неї власного майна. При цьому постає питання, а чи може малолітній чи неповнолітній особисто нести відповідальність за заподіяну шкоду у формі виконання громадських робіт чи інших альтернативних форм покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, як це має місце в розвинених країнах, зокрема у Швейцарії, де правову відповідальність дитина несе з 12 років.

Адміністративна відповідальність батьків за ухилення від виконання батьківських обов'язків встановлена Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 185 "Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей"). Кримінальний кодекс теж містить норми про відповідальність за ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків. Це, зокрема, ст. 137 "Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей", ст. 150 КК "Експлуатація дітей", ст. 166 КК "Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування".

Кількість випадків притягнення батьків до відповідальності невинно зростає, і це правильно. Але при цьому не є цілком зрозумілим поняття належного виконання батьківських обов'язків. Потрібно розробляти соціальні стандарти, мінімальні вимоги щодо утримання дітей, але робити це краще за економістів, які встановлюють норми споживання для громадян різного віку.

Необхідно закріпити принципи виховання в сімейному кодексі. Ставши "правовими", педагогічні принципи сімейного виховання набувають значення загальних правил поведінки. Закріпити соціальні стандарти (зокрема, економічні) - за зразком "споживацького кошика", що затверджує Кабінет Міністрів.

Правові засади виховання можуть бути враховані державними органами у вирішенні питань, які безпосе-

редньо не врегульовані правом (індивідуальний підхід до батьків, оцінка клімату в сім'ї і т.п.), або при прогалинах у праві. Останній момент важливий для правозастосовної практики, адже виховний процес не можна жорстко вкласти в рамки правової норми, але йому можна дати експертну оцінку.

Важливе значення має правове й психолого-педагогічне поняття "інтереси дітей". Існує дві групи правових норм. Перші констатують те, що батьківські права мають бути спрямовані на задоволення розумних потреб та інтересів дітей. Друга група прав конкретизує "інтереси дітей". У них йдеться про уточнення того, чим має бути забезпечена дитина згідно з сімейним законодавством - що важливе для оцінки якості батьківського піклування держорганами (судом, органами опіки та піклування і т.п.). Так, якщо поведінка батьків не відповідає певним вимогам (у дитини відсутнє спальне місце, місце для виконання уроків, вона погано одягнена чи погано харчується, спілкування з нею не надто жорстоке) - це може вважатися кваліфікуючими ознаками проти-правної поведінки (бездіяльності) батьків. Складність виникає тоді, коли батьки, діючи у виховному процесі, вчиняють такі акти поведінки або використовують такі "педагогічні" прийоми, які не "виходять" безпосередньо зі суб'єктивного права, а тому або детально не охоплюються законом, або взагалі не регламентуються. При такій ситуації закріплений законом "інтерес" дитини ніби усуває небезпеку прогалин у праві, підводячи дії батьків під загальний регулятор "інтереси дітей", який може стати предметом експертної оцінки.

Сімейний кодекс не встановлює й не може встановити методи та способи виховання дітей. Цими питаннями займаються педагогіка, психологія та інші науки. Але спираючись на дані цих наук і узагальнення практичного досвіду виховання, виходячи із загальних моральних норм, право має скеровувати поведінку людей (батьків, бабусь і дідусів) у сфері виховання, визначати їх права та обов'язки, передбачати відповідальність за грубі порушення меж дозволеного й належного при виконанні обов'язків щодо виховання дітей.

Література

1. Бесєдін А.А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх. - Харків, 2002. - 19 с.
2. Кривачук Л.Ф.: Державна політика в сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація. - Львів: ЛДФА, 2012. - 480 с.
3. Фигдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой (психоаналитическое исследование). - М.: Наука, 1995. - 376 с.

Мороз Л.І.

*доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової роботи ОДУВС
Яковенко С.І.*

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки ОДУВС
Надійшла до редакції: 18.05.2013*

УДК 159.9:343.985

КРИМІНАЛІСТИЧНА СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ СЛІДЧИХ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Цільмак О. М.

У процесі досудового розслідування слідчі та за їх дорученням оперативні підрозділи використовують у своїй діяльності загальнонауковий метод криміналістики - спостереження. Однак застосування цього методу буде ефективним лише тоді, коли в правоохоронців буде добре розвинута професійно значуща якість - криміналістична спостережливості.

На сучасному етапі розвитку правоохоронних органів особливо актуально постає криміналістична спостережливості слідчого у зв'язку з новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК). До професійних функцій слідчого було додано проведення негласних слідчих дій, серед яких "спостереження за особою, річчю

© О.М. Цільмак, 2013